

Marc Reynebeau, *Het nut van het verleden*, Tielt, Lannoo, 2006, 304 pp., ISBN 90-209-6771-1.

Deze publicatie van de historicus en journalist Marc Reynebeau over de omgang met het verleden is samengesteld uit een reeks bijdragen die eerder in één of andere vorm verschenen maar nu herwerkt en in drie delen geordend werden.

Na een proloog over het begrip subjectiviteit, beschrijft het eerste deel het nut van het verleden voor en het gebruik ervan door het heden, met als uiteenlopende gevalstudies de herdenking van *D-Day*, de '19de eeuwse Middeleeuwen' in Brugge, hoe het Baathregime in Irak het nationale verleden achterlijk vond, de idealisering van de Amerikaanse *Founding Fathers* en de herinnering aan de genocide in Rwanda.

Het tweede deel gaat over de geschiedschrijving als vak; in twee hoofdstukken (*Vlaamse geschiedenis* en *De Vlaamse canon*, pp. 108-

117) komt daarbij ook de historiografie van de Vlaamse beweging aan bod.

Het laatste deel van het boek behandelt Belgische/Vlaamse casussen, met o.m. hoofdstukken over de Belgische geschiedschrijving en de Belgische identiteit, met o.a. de mythe van de 'vreemde overheersing', waar Reynebeau de volgens hem wél echte Belgische tradities van provincialisme en compromis tegenover stelt. Ook komen de historiografie rond Belgisch Congo en de omgang met het verleden door de regeringen-Verhofstadt (rond de Holocaust) aan bod. Daarnaast zijn er bijdragen over de verwerking van de collaboratie in Vlaanderen, met de focus op het zgn. 'historisch pardon' en de behandeling van dat thema in het Vlaams parlement (*Heimwee naar een schone Vlaamse geschiedenis*, pp. 211-231), en over de omgang van de Vlaamse overheid met de geschiedenis van de Vlaamse ontvoogding. (*Getuigen van het verleden*, pp. 248-254)

Het leidmotief van het boek is dat dé geschiedenis niet bestaat en dat vooral de relativiteit van de dingen moet aangetoond worden, zowel in het verleden als in de omgang daarmee: subjectiviteit is een noodzakelijk kwaad en daardoor zijn discussie en twijfel inherent aan de geschiedschrijving. Het is echter ook een wetenschap, met methodisch onderzoek, onderwijs en sturing: daardoor creëert het de gemeenschappelijke basis die het debat überhaupt mogelijk maakt. De essentie van de geschiedenis als wetenschap speelt zich af in het debat tussen wetenschappers. Zoals de auteur het mooi verwoordt: historici streven niet naar waarheid na, maar naarachtigheid. (p. 137) Zij moeten overtuigen met bewijzen en argumenten. De historiografie moet de feiten een verklaring geven, ze in hun context plaatsen en historiseren.

De auteur evalueert daarbij ook de maatschappelijke rol van de Vlaamse historici, onder andere in hun houding t.o.v. de media: hij wijft hen daarbij aan zich terug te trekken in

een ivoren toren en te neigen naar corporatisme (met als bewijs o.m. het ontbreken van een historische debatcultuur, waarbij *Wetenschappelijke tijdingen* een gunstige uitzondering op de regel wordt genoemd, als één van de weinige tijdschriften met een recensierubriek, p. 99); daarom zitten we met de zgn. "paradox van Van Eenoo" (hoewel cultuur zonder geschiedenis niet mogelijk is, wordt het maatschappelijk cultuurdebat quasi zonder historici gevoerd).

De auteur waarschuwt ook voor het onverkort toepassen van het trendy geworden postmodernistische discours in de geschiedschrijving (pp. 120, 144-148): postmodernisme is nuttig waar het de weg naar deconstructie toont (bv. van nationalistische mythes of van begrippen als 'natie' en 'identiteit') of de *cultural turn* heeft gevoed, maar niet wanneer het leidt tot het wegvallen van elk chronologisch besef en tot normloosheid.

Een ander interessant en belangrijk vraagstuk dat de auteur aansnijdt, is de rol van de overheid ten opzichte van de geschiedenis: mag de politiek überhaupt wel uitspraken over het verleden doen? Juist voor het geschiedenis-bedrijf is de debatcultuur immers essentieel, niet de meerderheid-minderheid van de politiek. Het in het reine willen komen met het verleden is nobel en therapeutisch waardevol, net zoals het uitspreken van ethische waardeoordelen belangrijk is. Er dreigt echter het gevaar dat men daardoor een soort 'officiële geschiedenis' creëert. Daarenboven is er het "politiek primaat van de herinnering" (p. 254) dat dreigt de onderzoekspraktijk te willen sturen, waarbij noch de (feiten)kennis noch het directe contact met de geschiedenis vooropstaan. Door het gebruik van de term herinnering in een moraliserende context, verliest de politiek elk uitzicht op het onderscheid tussen ethiek en verleden en vooral tussen (de eenduidige en a-chronistische) herinnering en het (historiserende, ambigue) historische bewustzijn (een verschil dat es-

sentieel is voor het historiografische onderzoek).

Dit is een nuttige en vlot leesbare publicatie, waarin de nodige *caveats* geformuleerd worden bij het omgaan met de geschiedenis (zeker door de overheid). Zoals het een goede leraar betaamt, herhaalt de auteur geregeld zijn stellingen (met andere woorden) en lardeert ze met talrijke weetjes en voorbeelden: een aangewezen recept om de basisprincipes van de wetenschappelijke historiografie voor een breed publiek duidelijk te maken.

Dat er zich enkele feitelijke onnauwkeurigheden bevinden in deze boeiende en goed geschreven, scherpe analyse heeft dan ook weinig belang¹; net zo min dat de elders in de inleiding zo aantrekkelijke (zelf-)relativering ontbreekt wanneer het gaat over de eigen publicatie *Het klauwen van de leeuw* uit 1995 (p. 30).² Er is ook wel een opvallende lacune:

1. Zo is *The past is a foreign country* niet de titel (p. 10) maar wel de eerste zin van een Engelse roman, i.e. het (verfilmde) *The Go-Between* van L.P. Hartley (London, 1953); "*they do things differently there*" gaat het verder; *The Past is a Foreign Country* is wél de titel van de studie van David Lowenthal (Cambridge, 1985) over hoe we zowel door de geschiedenis beïnvloed worden als het verleden gebruiken. Een ander voorbeeld betreft de verdrijving van vijftienduizend boeren door de eerste hertog van Sutherland van zijn land: dat gebeurde wel ietsje langer dan "*meer dan een eeuw geleden*" (p. 126), namelijk begin 19de eeuw. Ten slotte: dat na de Belgische onafhankelijkheid in Nederland de liberalisering vrij vlug volgde (p. 165), is (zeker in dit tijdschrift) een zeer omstreden standpunt.

2. Het enige dat de lezer hier over de kritiek ter zake te weten komt, is dat het boek "*op slinkse wijze*" tegengesproken werd en dat een recensie werd geschreven door "*een nationalist*": net zoals toen gaat Reynebeau ook nu voorbij aan de inhoudelijke kritiek. Voor die discussie, cf. L. Boeva, Als een Daniël in de Leeuwekuil. Enkele conceptuele opmerkingen betreffende nationalisme, in: *Wetenschappelijke tijdingen*, jg. 55, 1996, nr. 3, pp. 205-213; M. Reynebeau, Het brullen van de leeuw, een antwoord aan Luc Boeva, in: *Wetenschappelijke tijdingen*, jg. 56, 1997, nr. 1, pp. 45-53 en L. Boeva, Virtueel debatteren. Een korte reactie op de "repliek" van Marc Reynebeau, in: *Wetenschappelijke tijdingen*, jg. 56, 1997, nr. 1, p. 54.

zo vinden we niets over de indrukwekkende, door de overheid gestuurde, ontwikkeling van de erfgoedsector tijdens de laatste decennia, wat toch ook gevolgen heeft voor het historische 'bedrijf' in Vlaanderen.

Een meer fundamentele opmerking betreft echter het beeld dat de auteur schetst van de geschiedenis van de Vlaamse beweging en het Vlaams-nationalisme en van de historiografie ter zake, inzonderheid de omgang ermee door de overheid. We geven daarvan enkele voorbeelden.

De auteur signaleert een Vlaams 'historisch canon' in wetenschap en onderwijs, die dient om de nieuwe statelijke entiteit Vlaanderen historisch te legitimeren, waarbij men de fouten herhaalt die vroeger ook in de Belgische historiografie begaan werden: een nationale geschiedenis die een anachronistische finaliteit veronderstelt, met de huidige natie als eindpunt, een teleologische legitimering van de natie-staat, voor de vorming van een nationale identiteit (in Nederland is de historische canon een middel om een identiteitscrisis te bezweren). Volgens de auteur gaapt er daarbij in Vlaanderen een kloof tussen enerzijds de "*sterk door romantiek gekleurde premissen van een traditionele, nationalistische en legitimerende geschiedschrijving*", die ook het regeringsdiscours domineert "*bij gebrek aan alternatief*" (en waarin ook bv. een film als *Daens* past), waarbij begrippen als gemeenschap, cultuur of identiteit een exclusief nationalistische en zelfs bijna etnische betekenis krijgen, "*die van 'het volk'*", en anderzijds "*een modern levensgevoel, meestal gedragen door een jongere generatie, dat een veel bredere, pragmatische, diffusere, complexere en vooral niet-nationalistische kijk op de samenleving had*". (p. 111) Een voorbeeld

dingen, jg. 56, 1997, nr. 1, pp. 45-53 en L. Boeva, Virtueel debatteren. Een korte reactie op de "repliek" van Marc Reynebeau, in: *Wetenschappelijke tijdingen*, jg. 56, 1997, nr. 1, p. 54.

van zo'n teleologische geschiedschrijving vindt de auteur in het GuldenSporenmuseum in Kortrijk (met een verhaal dataan de Vlaamse ontvoogding een democratische finaliteit geeft), net als het Vlaams historische museum dat minister-president Patrick Dewael in 1999 aankondigde, er evenwel niet gekomen is, maar hoewel *"de aloude katholieke dominantie in Vlaanderen was gebroken", "daarom niet minder legitimerend zou zijn uitgevallen"*. (p. 115) Indien de geschiedschrijving echter geen blijk geeft van zelfgenoegzaamheid of historische noodwendigheid, maar van pragmatisme, kan de huidige territoriale constellatie wél genomen worden als uitgangspunt: volgens de auteur voldoen twee nieuwe nationaal-historische referenties aan België daaraan, het Belvuemuseum in Brussel en de *Nieuwe geschiedenis van België* onder redactie van Els Witte (Tielt, 2005), dat immers pas begint vanaf 1830.

Overigens redeneren en handelen de Vlaamse beweging, de Vlaamse overheid en zelfs gewoon *"Vlaanderen"* (bv. p. 229) (ook nu nog) volgens Reynebeau vanuit een romantisch, essentialistisch, primordialistisch natiebeeld of opvatting van 'het volk'. Het corresponderende taalgebruik c.q. begrippenkader is volgens hem, bij gebrek aan een ander civiel discours over identiteit en burgerschap, ook bij niet-nationalisten doorgesijpeld. Daardoor is ook een culturele, haast etnische variant van het nationalisme alom verbreid in Vlaanderen. (zoals bv. bij Guy Verhofstadt tot uiting komt in diens *Burgermanifesten*, pp. 243-244) Reynebeau baseert zich hierbij op (theoretisch meer uitgewerkte) publicaties ter zake van Geert Van den Bossche³: zij reduceert daarin, net zoals Reynebeau, nationa-

3. G. Van den Bossche, *De natie in de korte twintigste eeuw. Een geval van taalarmoede vermomd als trendbreuk*, in: C. Devos & H. Gaus (red.), *Schijn of Scharnier. Politieke trendbreuken in de jaren '90*, Gent, 2004, pp. 415-441.

lisme eveneens tot de essentialistische variant⁴ en bespeurt in de verwijzing in de *Burgermanifesten* naar het concept 'gemeenschap' een terugkeer naar de nationalistische retoriek.⁵

Ook volgens Reynebeau hadden het 'historisch pardon' en de daaropvolgende Vlaamse resolutie tot doel het Vlaams-nationalisme te 'rehabiliteren' en de Vlaamse geschiedenis *"een nette aanblik"* te geven (p. 214); het 'historisch pardon' volgde daarbij de logica die col-laboratie, repressie en verzet op één lijn stelt. (p. 227) Men stelde zich volgens hem op als de erfgenaam van het Vlaams-nationalisme; de hele operatie diende in feite om de monopoliserende aanpak van conservatieve en extreemrechtse flaminganten op het Vlaamse verleden tegen te gaan (p. 250) en om het Vlaams-nationalisme te integreren in de politieke *mainstream*. (p. 212) Nochtans, zo de auteur, was het Vlaams-nationalisme midden 20ste eeuw niet toevallig ontspoord: niet de specifieke omstandigheden, noch een inschattingfout of incident lagen aan de basis, maar een logische evolutie, inherent aan de beweging; het Vlaams-nationalisme droeg immers de *"kiemen in zich"*, wat ook Maurits Coppieters in het 'wonderjaar 1920' wilde bespeuren. (pp. 215-225) De Vlaamse beweging bestond sowieso uit een zeer beperkte, elitaire groep waar grote minachting voor het gewone volk *"eerder regel dan uitzondering"* was. (p. 220) Het is een scherp afgelijnd, zeg maar zwart-wit (en in feite vooral zwart) beeld dat de au-

4. *"volgens het nationalisme is de nationale identiteit immers een natuurlijk gegeven: ze is de mens als het ware ingebakken van bij de geboorte. In deze essentialistische interpretatie behoort een nationaal gevoel tot de essentie van elk individu"*: G. Van den Bossche, *De natie [...]*, p. 424.

5. Cf. bv. *"het idee van collectieve herinnering is ook niet helemaal 'zuiver': men gaat er namelijk stilzweigend van uit dat ze de hele collectiviteit beslaat. En ook dat is een nationalistisch soort redenering"*: G. Van den Bossche, *De natie [...]*, p. 440.

teur schetst van de geschiedenis van de Vlaamse beweging en het Vlaams-nationalisme en van de historiografie ter zake. Zwart-witbeelden hebben het voordeel van de duidelijkheid, maar zijn zelden helemaal correct. Zoals de stelling dat de geschiedschrijving van de Vlaamse beweging volgens Reynebeau pas sinds de jaren negentig geleidelijk van de Vlaamsgezinden zelf 'onteigend' werd door kritischer ingestelde, niet-flamingantische historici (p. 117), wat toch wel onrecht doet aan wetenschappers als bv. Lode Wils, die reeds vanaf de jaren vijftig ter zake de wetenschappelijke methodologie toepassen.

De aangehaalde stellingen van de auteur inzake de Vlaamse beweging vergen op zijn minst een nuancering en vaak meer dan dat, wat echter meer ruimte vraagt dan een recensie als deze biedt. Toch nog iets over het gehanteerde theoretische uitgangspunt: Reynebeau impliciet (en zijn 'bron' Geert Van den Bossche expliciet) schakelen ten onrechte (cultureel) nationalisme gelijk aan essentialisme. Voor de (toch wel verbijsterende) stelling dat het primordialisme en essentialisme heersen in Vlaanderen, dient onder meer de kritiek op het taalgebruik in de *Burgermanifesten*. Die kritiek is terecht en belangrijk wat het gebruik in de teksten van termen als 'spontaan', 'natuurlijk', 'organisch' in referentie aan de gemeenschap betreft (cf. G. Van den Bossche); dat maakt de 'gemeenschap' echter niet automatisch een essentialistisch begrip en dus het gebruik ervan een uiting van essentialisme; voor een expliciete bron voor de primordialisme-stelling wordt trouwens enkel verwezen naar een radicaal-rechtse publicatie. (cf. voetnoot 239)

De auteur hanteert soms een nogal grove borstel. Jammer, want hij schrijft een belangrijk verhaal.

[Luc Boeva]